

הדרן למסכת בבא קמא

"כאילו נותן את נשמתו"

א. פתיחה

1. **בבא קמא, דף קי"ט:** "א"ר יהודה: כשות וחזיו - אין בהם משום גזל, באתרא דקפדי - יש בהן משום גזל. אמר רבינא: ומתא מחסיא - אתרא דקפדי הוא. הדרן עלך הגוזל בתרא וסליקא לה מסכת בבא קמא".
2. **רש"י שם:** "מתא מחסיא - מקום בהמות הוא וצריכין למרעה טוב".
3. **מהרש"א בחידושי אגדות שם:** "וראה רש"י שלא סיים בהך מסכת בדברי אגדה לפי שב"ק וב"מ וב"ב כעין מסכת אחת הן שכולן דינים וכדי שלא יהא חסר לסיים מסכת זו בדבר טוב כי למרעה אותיות אחרונות רעה ע"כ הוסיף מלת טוב לסיים. וכן התלמוד בתר דסיים דקפיד סיים באותיות יהו"א המורה על שמותיו הוי"ה שם של ד' וי"ה ואהי"ה אשר עמנו בגלות והטו"ב הוא אותיות זוגות ממנו ודו"ק".
4. **תוספות בבא מציעא, דף ב':** "שנים או חזין בטלית - אידי דאיירי בהגוזל בתרא (ב"ק דף קיט.) מחלוקת נסורת נגר ובעל הבית דקתני במעצד הרי אלו שלו ובכשיל הרי אלו של בעל הבית תני הכא נמי דיני חלוקות ואף על גב דבתרי מסכתא אין סדר למשנה ואיכא מ"ד כולה נזיקין לאו חדא מסכתא הוא ה"מ לענין מחלוקת ואח"כ סתם לפי שרבי לא היה לומד כסדר אלא כמו שהיו חפצים התלמידים אבל כשחברם על הסדר חברים וצריך בכל מסכתא טעם למה נשנית אחר שלפניה כדדייק בריש מסכת שבועות (דף ב.) מכדי תנא ממכות קסליק כו' וכן בסוטה (דף ב.)."

ב. מסכתא דחסידיא

5. **בבא קמא, דף ל':** "ת"ר: חסידים הראשונים היו מצניעים קוצותיהם וזכוכיותיהם בתוך שדותיהן ומעמיקים להן ג' טפחים, כדי שלא יעכב המחרישה. רב ששת שדי להו בנורא. רבא שדי להו בדגלת. אמר רב יהודה: האי מאן דבעי למהוי חסידיא, לקיים מילי דנזיקין; רבא אמר: מילי דאבות; ואמרי לה: מילי דברכות".
6. **ים של שלמה שם:** "מאן דבעי למהוי חסידיא לקיים מילי דנזיקין, פי' שילמוד אדם דיני נזיקין. כדי להרחיק עצמו מהן, או כדי לידע איך לשלם לנזיקה".
7. **חידושי אגדות מהר"ל שם:** "וסבר רבי יהודה מאן דבעי למהוי חסידיא לקיים מילי דנזיקין שלא יגרום היזק לזולתו מבני אדם, וזהו עיקר החסידות כאשר זולתו לא ימצא היזק ממנו, שאם אין מקיים דבר זה וגורם לזולתו היזק אין ראוי שיהיה נקרא חסיד. ולכך מאן דבעי למהוי חסידיא לקיים מילי דנזיקין, ולא אמר שיגמול חסידים ויתן צדקה, שודאי ראוי לעשות הטוב לזולתו ואין זה מורה על חסידות יתירה, אבל כאשר נזהר במילי דנזיקין אף אם אין עושה בידיים כלל רק שנזהר שלא יגיע היזק ורע לזולתו בגרמתו, זה חסיד גמור".
8. **תוספות בבא קמא, דף כ"ג:** "ונראה מכאן לדקדק דיותר יש לאדם לזהר עצמו שלא יזיק אחרים משלא יוזק שמחויב לשמור גחלתו מן הכלב אף על פי שאין לו רשות ליכנס לביתו כדי שלא יזיק אחרים".
9. **אדמו"ר בעל הלב שמחה זצ"ל אמר פעם:** בקוצק נהגו ללמוד כל יום קמ"א, ראשי תיבות: ק' – היינו מסכת בבא קמא, כי האי מאן דבעי למהוי חסידיא לקיים מילי דנזיקין; מ' – משלי; א' – אבות".

ג. כאילו נוטל נשמתו - כפשוטו

10. **בבא קמא, דף קי"ט:** "א"ר יוחנן: כל הגוזל את חבירו שוה פרוטה - כאילו נוטל נשמתו ממנו, שנאמר: כן ארחות כל בוצע בצע את נפש בעליו יקח".
11. **נדרים, דף ס"ד:** "כי מתו כל האנשים המבקשים את נפשך" - הנהו מי מייתי? והא אמר ר' יוחנן משום ר' שמעון בן יוחי: כל מקום שנאמר נצים ונצבים - אינן אלא דתן ואבירם! אלא אמר ר"ל: שירדו מנכסיהן ... ותניא, ארבעה חשובין כמת: עני, ומצורע, וסומא, ומי שאין לו בנים".
12. **רש"י פרשת עקב:** "ואת כל היקום אשר ברגליהם - זה ממונו של אדם שמעמידו על רגליו".
13. **עירובין, דף מ"א:** "תנו רבנן: שלושה דברים מעבירין את האדם על דעתו ועל דעת קונו, אלו הן: עובדי כוכבים, ורוח רעה, ודקדוקי עניות. למאי נפקא מינה? - למיבעי רחמי עליהו".
14. **בבא מציעא, דף קי"ב:** "דבר אחר: ואליו הוא נשא את נפשו - כל הכובש שכר שכיר כאילו נוטל נפשו ממנו".

15. **חידושי הרשב"א בבא קמא, דף ט' (מצוטט בר"ן סוכה, טז. באלפס):** "דאפילו למצוה עוברת כאתרוג וסוכה אינו מחויב לתת אפילו שליש ממונו, וזה תימה האידך נתנו דמים למצוה עוברת? וכתב הראב"ד ז"ל כדי שלא יבוא לידי עוני ויפיל עצמו על הציבור וכמו שאמרו עשה שבתך חול ואל תצטרך לבריות וכן אמרו המבזבז אל יבזבז יותר מחומש שהעוני כמיתה. ומ"מ לא כמיתה ממש אמר הרב שלא אמרו אלא במצות עשה בשב ואל תעשה אבל במצות לא תעשה אפילו כל ממונו".

16. **חידושי הרמב"ן, כתובות דף י"ט:** "ואיכא דאמרי דרב חסדא אמר קסבר רבי מאיר מדינא נמי יהרגו ואל יחתמו שקר, לפי שנמצא בברייתא חיצונית שלשה דברים אין עומדים בפני פקוח נפש ואלו הן ע"ז וג"ע וש"ד רבי מאיר אומר אף הגזל".

17. **שו"ת דברי יציב, חושן משפט ס"ט:** ובגוף הדבר י"ל עוד, שגם נזקי ממון גדר דיני נפשות יש בהם, וכמ"ש בב"ק קי"ט ע"א כל הגזול את חברו שוה פרוטה כאילו נוטל נשמתו ממנו וכו' ... ולכן חמור ענין נזקי ממון. וחמיר טפי משאר דיני ממונות שעכ"פ הגזול נהנה, משא"כ במזיק שאין לו שום ריוח מזה והבן".

ד. הלב תלוי בכיס

18. **ירושלמי תרומות, ח' ד':** ר' יוחנן אמר איקפח בעלי קנייה (פני משה: כך שמם של הלסטים שקפחו וגזלו את של ר' יוחנן). סליק לבית וועדא, והוה ר"ש בן לקיש שאיל ליה והוא לא מגיב; שאיל ליה והוא לא מגיב. א"ל מהו הכין? א"ל כל האיברים תלויין בלב והלב תלוי בכיס".

19. **הרב חיים דוד הלוי, שו"ת עשה לך רב, ט' כ"ח:** "מדברי ר"י שאמר כל הגזול את חברו שוה פרוטה כאילו נוטל נפשו ממנו, ועומק כונת דבריו היא כי כספו של אדם הם חייו למעשה, ולכן "דמים" תרתי משמע, דם וכסף, וזה שייך בין בעשיר ובין בעני, שגם בעני וכי שוה פרוטה היא פיקוח נפש, ובלי פרוטה זאת ימות, אלא שעצם גזילת כספו של אדם היא נטילת נפשו, גם אם עשיר הוא".

20. **של"ה מסכת פסחים, דרוש שלישי:** "וכתב רמ"א בהגה"ה בשלחן ערוך (או"ח סי' תל"ג סי"א), צריך לבדוק הכיסין. אמת, כי הכיסין צריכין בדיקה ביותר, כי רוב עבירות בממון, ותלוי בלב - 'לא תחמוד', והלב תלוי בכיס (ירושלמי סוף פ"ח דתרומות). ועיקר חמץ - עכבר נכנס (פסחים י ב), עכברא דשכיב אדינרי (סנהדרין כט ב), ומי שעשה ביתו אוצר צריך בדיקה (פסחים ו א). וקל להבין".

21. **הרב שלמה אישון, חוק יסוד כבוד האדם וחירותו לאור ההלכה, בתוך: תחומין ט"ז:** "החשיבות המיוחדת, המעשית והרגשית, של הקניין לאדם, באה לידי ביטוי במספר מאמרי חז"ל ... לאור זאת יובנו גם דברי ר' יוחנן האומר במסכת ב"ק (קיט, א): 'כל הגזול את חברו שוה פרוטה, כאילו נוטל נשמתו ממנו.' הקושי שבאיבוד הממון אינו נובע מפחיתות במידותיו של האדם - מהיותו חומרני ורכושני - נהפוך הוא. הגמרא במסכת חולין (צא, א) למדה מהתנהגותו של יעקב אבינו, שנשאר לבדו בחשיכה וסיכן עצמו לשם הצלת פכים קטנים, שהצדיקים הם אלו שממונם חביב עליהם יותר מגופם, זאת, משום שאינם פושטין ידיהם בגזל. השוואה זו שבין ממונו של אדם לבין חייו של אדם נובעת בראש ובראשונה מן העובדה שהממון הוא המאפשר לאדם לחיות את חייו ... חשיבותו של הממון הינה לא רק בכך שהוא מאפשר את עצם קיום החיים, כי אם גם בהשפעתו על תוכנם ואיכותם של החיים: "דקדוקי עניות", אמרו חז"ל (עירובין מא, ב) "מעבירין את האדם על דעתו ועל דעת קונו", והעוני נחשב כמוות - אף במקרים בהם ידאג הציבור לצרכיו של העני באופן שלא תהיה כל סכנה לחייו ...

מן הדברים שהובאו לעיל ניתן להסיק, כי עצם בעלותו של האדם על קניינו היא הבסיס לזכות הקניין, ואיסור גזילה הינו תולדה של זכות מיוחדת זו. זכות השמירה על הקניין במשפט העברי איננה אפוא תולדה של האיסור המוטל על האדם לגזול את קניינו של האחר, כי אם להיפך, איסור לא תגזול הינו תולדה של זכות הקניין הנוגעת לעצם הווייתו של האדם. איסור "לא תגזול" כשלעצמו הינו, אכן, אחד מתוך 365 איסורים שבתורה, ובכך לא היתה צריכה להיות לו כל עדיפות על האיסורים אחרים, אלא שעדיפותו המיוחדת נובעת מהיותו תולדה של זכות יסוד בסיסית, שהינה מקיפה וכוללת הרבה יותר".

22. **בבא קמא, דף קי"ט:** "רב הונא ורב חסדא, חד אמר: נפשו דנגזל, וחד אמר: נפשו של גזלן".
23. **סנהדרין, דף ק"ח:** "אמר רבי יוחנן: בא וראה כמה גדול כחה של חמס, שהרי דור המבול עברו על הכל ולא נחתם עליהם גזר דינם עד שפשטו ידיהם בגזל, שנאמר כי מלאה הארץ חמס מפניהם והנני משחיתם את הארץ".
24. **רמב"ן בראשית, ו' ב':** "ולא נגזר עליהם העונש רק על החמס, לפי שהוא ענין מושכל איננו צריך לתורה".
25. **מסילת ישרים, פרק י"א:** "פרטי מדת הנקיות, רבים הם מאד, והנם ככל הפרטים שבכל השס"ה מצות לא תעשה. כי אמנם ענין המדה כבר אמרתי, שהוא להיות נקי מכל ענפי העבירות. ואולם אף על פי שבכל העבירות משתדל היצר הרע להחטיא את האדם, כבר יש מהם שהטבע מחמדן יותר ובהן מראה לו יותר היתרים, אשר על כן יצטרך בהן יותר חיזוק לנצח את יצרו ולהנקות מן החטא. וכן אמרו ז"ל "גזל ועריות, נפשו של אדם מחמדתן ומתאוה להן". והנה אנחנו רואים, שאף על פי שלא רוב בני האדם גנבים בגלוי הם, דהיינו שישלחו יד ממש בממון חבריהם לקחת ולשום בכליהם, אף על פי כן, רובם טועמים טעם גניבה במשאם ומתנם במה שיורו היתר לעצמם להשתכר איש בהפסידו של חברו ויאמרו, להרויח שאני. ואולם לאוים הרבה נאמרו בגזל: לא תעשוק, לא תגזול, לא תגנבו ולא תכחשו ולא תשקרו איש בעמיתו, לא תונו איש את אחיו, לא תשיג גבול רעד. הן כל אלה חילוקי דינים שבגזל, כוללים מעשים רבים מן המעשים הנעשים בכלל המשא והמתן המדיני, ובכולם איסורים רבים. כי לא המעשה הניכר ומפורסם בעושק ובגזל הוא לבדו האסור ... עוד אמרו ז"ל כל הגזול את חברו אפילו שוה פרוטה, כאילו נוטל נפשו ממנו. הרי לך חומר העון הזה אפילו בשיעור מועט".
26. **מהר"ם שיף בבא קמא דף קי"ט, הדרן למסכת:** "כי אחרי שסיים בחתימת המס' בדיני גזל וטעם הדבר שסיים בזה ולפי שסדר בארבעה אבות נזיקין המבעה זה אדם הו"ל לסדר דיני אדם מקודם ואח"כ הבער אבל ראה לחתום בזה נראה הטעם כמ"ש הקדמונים בחומר עון הגזילה בא וראה תכלית השנה ימים טובים תכלית ימים טובים יום כפור. תכלית יום כפור נעילה ומתפללים להציל מעושק ידינו. והטעם אף בזה אפשר לומר לפי האמת במ"ש קץ כל בשר כו' לא נחתם גזר דינם אלא על הגזל. ובמדרש אמר ר"י כ"ז עונות חשיב ביחזקאל ומכולן לא חתם אלא על הגזל כו' וכיון שהחתימה על הגזל לזה בתפלת נעילה שהוא זמן החתימה כו' [מתפללים להציל מעושק ידינו]. ולזה הובא לנו בחתימת המסכת דיני גזל אף דבר שרוב העולם אין מקפידים עליו ולהיות חמור כ"כ נתן בסופו חיזוק להזהר בו ומתא מחסיא עיר גדולה של תלמידי חכמים אתרא דקפדי היא כל כך למה הלא מדה מגונה הוא בעיני אלהים ואדם - לפי שאין פושטין ידם בגזל".

ו. מידת הביטחון

27. **רבינו בחיי, כד הקמח:** "אבל עון הגזל הוא עון כולל כי הוא חוטא להקב"ה ולאדם וזהו לשון כפל הכתוב "והיה כי יחטא ואשם והשיב את הגזלה אשר גזל", כי יחטא לנגזל ואשם לבורא כענין "אשם הוא אשם אשם לה'".
28. **בבא בתרא, דף י' (ביצה דף ט"ז):** "דרש ר"י ברבי שלום: כשם שמזונותיו של אדם קצובין לו מראש השנה, כך חסרונותיו של אדם קצובין לו מראש השנה, זכה - הלא פרוס לרעב לחמך, לא זכה - ועניים מרודים תביא בית".
29. **יומא, דף ל"ח:** "מכאן אמר בן עזאי: בשמך יקראוך, ובמקומך יושבוך, ומשלך יתנו לך. אין אדם נוגע במוכן לחברו, ואין מלכות נוגעת בחברתה אפילו כמלא נימא".
30. **חזון אי"ש, אמונה וביטחון ג' ט"ו (ועיין שם, ב' ג'):** ואמנם אומן של בני מתא דמצי לעכב משום פסקת לחיותאי, אינו על צד מציאות, אלא על צד חיוב ההשתדלות, שכל מזונותיו של אדם קצובין לו מר"ה ועד יוה"כ, ולא יחסר לו אם יהי' כאן אומן מתא אחריתא, ולא יותיר לו אם לא יהי', רק אם מצי לעכב נכנס זה בחוב השתדלות מצדו, וחוב הרחקת הנזק מצד רעהו, ואי לא מצי מעכב אין בו משום חוב השתדלות, ואין על חברו משום מזיק, אבל המטריף לחם חקו של כל יצור בטח יתן לו די מחסורו, והרדיפה אחר הסיבות המדומות לפי תיור הלב וזנות העינים הבל. ואמנם בזמן שמשים את רעהו לממרת חציו של מרירת יומו, ותולה בו את כל העילות של אי הצלחתו, בעת שרעהו זכאי במשפטי התורה, הוא נלכד בעון קטנות האמונה בהשגחתו ית', שמעיקרי היראה להאמין שאין בריה בעולם שבכחה להרע לו או להיטיב לו זולת גזירתו ית', ואמנם אם רעהו עושה רשע שלא במשפט יתכן שעליו נאמר מגלגלין חוב ע"י חייב ונעשה שליח להטות העונש שנגזר על רעהו על ידו, אכן בעת שעושה ע"פ התורה אין זה בכלל שליחות רע כלל ואינו נוגע במה שמוכן לחברו כלל ולא יחסר לחברו על ידו כלום".

ז. הנותן עיניו במה שאינו שלו

31. רמב"ם גזלה ואבדה, א' י"ב-י"ג: "הא למדת שהמתאוה עובר בלאו אחד והקונה דבר שהתאוה בהפצר שהפציר בבעלים או בבקשה מהן עובר בשני לאוין לכך נאמר לא תחמד ולא תתאוה, ואם גזל עבר בשלשה לאוין. כל הגוזל את חברו שוה פרוטה כאילו נוטל נשמתו ממנו שני" כן ארחות כל בוצע בצע את נפש בעליו יקח".

32. סוטה, דף ט': "שכל הנותן עיניו במה שאינו שלו, מה שמבקש אין נותנין לו, ומה שבידו נוטלין הימנו. וכן מצינו בנחש הקדמוני, שנתן עיניו במה שאינו ראוי לו, מה שביקש לא נתנו לו, ומה שבידו נטלוהו ממנו ... וכן מצינו בקין, וקרח, ובלעם, ודואג, ואחיתופל, וגחזי, ואבשלום, ואדוניהו, ועוזיהו, והמן, שנתנו עיניהם במה שאינו ראוי להם, מה שביקשו לא ניתן להם, ומה שבידם נטלוהו מהם".

33. שם משמואל, פרשת נח: "אך ע"י עון גזל משל אחרים – ענשו שגוזלין ממנו ההתעוררות לפרנסת נפשו ורפואתה, וע"כ שוב אין בו תקוה לתשובה".

34. הרב עמיטל, "תיקון ותשובה בחודש אלול", עת רצון: "תשובה צריכה להתחיל בין אדם לחברו, צריכה להתחיל בבית ובבית המדרש. איך אתה מקבל את חברך, בין גדול בין קטן, בין בן הארץ ובין בן חוץ לארץ. יש לכולנו כישרון גדול לבקר, לנתח ולשפוט את הנעשה סביבנו, אולם מצד שני, יש לנו גם נטייה לטיית, להסתיר, להסביר ולתרץ כל דבר. בדרך כלל, יכולת הבקורת שלנו באה לידי ביטוי בנוגע לזולת, אך בכל הנוגע לעצמנו, יש לנו הסברים ותירוצים. בימים אלו של חשבון נפש ותשובה צריך להפוך את הסדר: בנוגע לעצמנו עלינו להיות בעלי ביקורת, ובנוגע לזולתנו נשתמש בלימוד זכות וסנגוריה, נקבל כל אדם בשמחה".

ח. "כסף הכיפורים"

35. נועם אלימלך, פרשת תרומה: "אך הענין דדרשו חז"ל (ברכות נד א) ואהבת את ה' אלהיך בכל לבבך כו' (דברים ו, ה), ופירשו בכל ממונך, ויש לדקדק למה לא אמר בפירוש בכל ממונך ולמה שינה הכתוב לכתוב מאודך. אך שהתורה הקדושה רמזה לנו עוד דבר אחד, דהנה השם יתברך ברוב רחמיו נתן לנו רשות להנות קצת בעולם הזה מכסף וזהב לצורכינו אך לזה צריך שימור גדול לזהר מאד מאד להתנהג כשורה בממונו. וזהו ששינה הכתוב לכתוב בכל מאודך ופירשו חז"ל בכל ממונך, רמז לדברינו הנ"ל שיזהר מאוד מאוד בממונו שלא יבא בהם לידי תקלה חס וחלילה וצריך האדם לעמוק במחשבותיו שלא ימצא בממונו שום עול ועון".

36. חדושי אגודת למהר"ל, בבא בתרא דף ט': "דבר זה מבואר כי הצדקה מכפרת כי ממון של אדם כפרתו כי הממון הוא כגופו נחשב וכמו שאנו אומרים (בבא קמא דף קי"ט) הגוזל חברו שוה פרוטה כאלו נוטל נפשו ולפיכך כאשר נותן נפשו אל הש"י, אל העני או לשאר מצוה, נחשב כפרה על נפשו לפי שהוא ממעט נפשו".

37. פרשת כי תשא: "(טו) הָעֲשִׂיר לֹא יִרְבֶּה וְהַדֵּל לֹא יִמְעִיט מִמִּחְצִית הַשֶּׁקֶל לָתֵת אֶת תְּרוֹמַת ה' לְכַפֵּר עַל נַפְשֹׁתֵיכֶם: (טז) וְלִקְחֹתָ אֶת כֶּסֶף הַכֹּהֲנִים מֵאֵת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְנָתַתָּ אֹתוֹ עַל עֲבֹדַת אֹהֶל מוֹעֵד וְהָיָה לְבְנֵי יִשְׂרָאֵל לְזָכְרוֹן לִפְנֵי ה' לְכַפֵּר עַל נַפְשֹׁתֵיכֶם:".

38. עבודת ישראל, פרשת שקלים: "ולקחת את כסף הכפורים. שירבה לעשות צדקה ועל ידי זה יהא מכופר ומקונח עוונם כאמור (ישעיה נד, יד) ובצדקה תכונני. או יאמר, ולקחת את כסף הכפורים. כסף הוא מלשון נכסף שעיקר התשובה יהיה בשמחה, ובזכות התשובה יבוא המבשר צדק ויבנה בית מקדשינו אמר".

39. תפארת שלמה, רמזי פורים: "ולקחת את כסף הכפורים מאת בני ישראל וכו' והי' לכם לזכרון לפני ד'. הנראה לרמז בזה גודל מעלת ימי הפורים האלו בנתינת הצדקה אשר בכל דור הם נזכרים ונעשים במתנות לאביונים. וז"פ ולקחת את כסף הכפוריים. נרמז בו תיבת פורים זה יהי' לכם לזכרון תמיד לעורר רחמי' וחסדי' כידוע גודל מעלת מצות צדקה. כמ"ש ציון במשפט תפדה ושבי' בצדקה. כן נזכה לקרב לנו הגאולה ב"ב".

40. מו"ר הרא"ל זצ"ל, זאת תורת ההסדר: "הנימוק ההלכתי להסדר אינו מבוסס, כפי שרבים טועים, אך ורק על מצות מלחמת ישראל מיד צר ... כי בנסיבותינו שירות צבאי הוא הביטוי המובהק לערך הרבה יותר מקיף: גמילות חסדים. גורם זה, אשר שמעון הצדיק הגדירו (אבות א, ב) כאחד משלשה דברים שעליהם העולם עומד, הוא יסוד כל מוסר חברתי תורני, והגשמתו, אף על חשבון טיפוח חד-גווני של גדלות בתורה, הוא הכרחי".